

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

УДК 33.053

Козарезенко Л. В.

Досліджено розвиток людського потенціалу в контексті політики підвищення якості життя населення. Узагальнено результати досліджень, присвячених аналізу дефініції "людський потенціал" у вітчизняних та зарубіжних наукових роботах, що прямо або побічно стосуються державного регулювання розвитку людського потенціалу в даному контексті. Використано методи історичного, логічного та порівняльного аналізу, графічний і табличний методи. На основі узагальнення результатів досліджень автором сформульовано визначення категорії людського потенціалу як ресурсу, що складається з ряду важливих для людства складових, в першу чергу таких, як здоров'я, вміння і здатність засвоювати і створювати нові знання і технології, наявність свободи економічного вибору, що за певних можливості й обставин може перетворюватися в творчу роботу, спрямовану на розвиток суспільства і отримання корисного соціально-економічного результату. Галузю застосування результатів визнано державне регулювання розвитку людського потенціалу в контексті політики підвищення якості життя населення. Зроблено висновок про те, що індекс розвитку людського потенціалу, розроблений ООН, а також методика розрахунку Регіонального індексу людського розвитку, розроблена в НАН України, можуть вважатися досить інформативними показниками стану соціального розвитку України щодо інших країн світової спільноти, а також для оцінок у регіональному аспекті. Встановлено необхідність вивчення можливих механізмів державного регулювання тих сфер суспільного розвитку, які в майбутньому могли б істотно підвищити інтегральну величину індексу людського потенціалу нашої країни.

Ключові слова: людський потенціал, розвиток людського потенціалу, регулювання розвитку людського потенціалу, якість життя, рівень доходів, рівень освіти, охорона здоров'я, показники рівня розвитку людського потенціалу, встановлення цілей, економічна політика, фінансова політика, державне регулювання економіки.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИКИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

УДК 33.053

Козарезенко Л. В.

Исследовано развитие человеческого потенциала в контексте политики повышения качества жизни населения. Обобщены результаты исследований, посвященных анализу дефиниции "человеческий потенциал" в отечественных и зарубежных научных работах, которые прямо или косвенно касаются государ-

ственного регулирования развития человеческого потенциала в данном контексте. Используются методы исторического, логического и сравнительного анализа, графический и табличный методы. На основе обобщения результатов исследований автором сформулировано определение категории человеческого потенциала как ресурса, состоящего из ряда важных для человечества составляющих, в первую очередь таких, как здоровье, умение и способность усваивать и создавать новые знания и технологии, наличие свободы экономического выбора, что при определенной возможности и обстоятельствах может превращаться в творческую работу, направленную на развитие общества и получение полезного социально-экономического результата. Областью применения результатов признано государственное регулирование развития человеческого потенциала в контексте политики повышения качества жизни. Сделан вывод о том, что индекс развития человеческого потенциала, разработанный ООН, а также методика расчета Регионального индекса человеческого развития, разработанная в НАН Украины, могут считаться достаточно информативными показателями состояния социального развития Украины относительно других стран мирового сообщества, а также для оценок в региональном аспекте. Установлена необходимость изучения возможных механизмов государственного регулирования тех сфер общественного развития, которые в будущем могли бы существенно повысить интегральную величину индекса человеческого потенциала нашей страны.

Ключевые слова: человеческий потенциал, развитие человеческого потенциала, регулирование развития человеческого потенциала, качество жизни, уровень доходов, уровень образования, здравоохранение, показатели уровня развития человеческого потенциала, постановка целей, экономическая политика, финансовая политика, государственное регулирование экономики.

STATE REGULATION OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT IN TERMS OF IMPROVEMENT OF LIFE QUALITY

UDC 33.053

L. Kozarezenko

Development of human potential was studied in terms of improvement of human life quality. The results of research into the analysis of the definition "human potential" in national and foreign scientific works dealing directly or indirectly with the regulation of human potential development in terms of improvement of human life quality were generalized. The methods of historical, logical and comparative analysis, graphic and table methods were used. Based on the research results, the category of human potential was defined as a resource with several important constituents, such as health, ability to master and create new knowledge and technologies, freedom of economic choice which, provided certain opportunities and circumstances, may transform into creative work directed at the development of society and achievement of a beneficial social and economic result. A possible application of research was found to be state regulation of human potential development directed at the improvement of human life quality. Conclusions were drawn that the index of human potential development created by the UNO, as well as methodology for calculation of the human development regional index developed by the National Academy of Sciences of Ukraine constitute informative indicators of the condition of social development of Ukraine in comparison with other countries of the world community and may be applied for regional evaluations. Further research was found to be necessary into

possible mechanisms of state regulation of social development spheres which in the future could sufficiently increase the integral value of the human potential index in our country.

Keywords: human potential, human potential development, regulation of human potential development, quality of life, level of income, level of education, health protection, human potential development indicators, goal-setting, economic policy, financial policy, state regulation of economy.

Центральним елементом концепції людського розвитку є розвиток людського потенціалу, від ступеня реалізації якого залежить соціально-економічний розвиток країни. В українській науці сьогодні не існує загального підходу до визначення категорії "розвиток людського потенціалу". Тому з метою поглиблення розуміння сутності цієї категорії автором узагальнено результати відповідних досліджень, проаналізовано ряд вітчизняних та зарубіжних наукових робіт, що прямо або побічно стосуються даної проблематики.

Людський потенціал і державне регулювання його розвитку є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед російських вчених цими питаннями займаються С. Солодовников, Н. Синицька, І. Фролов, А. Генісаретський, І. Соболева. У працях Л. Михайлової, В. Порохні, Л. Семів, С. Злупко, О. Стефанишин, І. Щербини також висвітлюються питання складових людського потенціалу, умов його формування та реалізації. Автори не розглядають людський потенціал як об'єкт встановлення цілей у процесі державного регулювання, що й визначило спрямованість статті, її основний зміст і висновки.

Одним з основних завдань статті є визначення тих методик розрахунку рівня розвитку людського потенціалу, відомих у світі та Україні, які можуть бути використані для цілей державного регулювання. Також завданням статті є формулювання авторського визначення дефініції "людський потенціал".

Категорія "потенціал" зі сфери природознавства давно ввійшла в лексикон гуманітарних наук і публіцистики. Не винятком є і сфера економіки та фінансів. Латинський термін *potential* означає дослівно "можливий у разі виконання (існування чи наявності) необхідних умов". У вузькому розумінні "потенціал" можна трактувати як синонім можливостей, які можуть реалізуватися для певної сфери діяльності. У розширеному тлумаченні "потенціал" означає "джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути приведені в дію, використані для вирішення певного завдання або досягнення певної мети". Таким чином, у загальному сенсі потенціал – це наявність якогось ресурсу, який за певних можливостей й обставин може бути перетворений на корисну роботу, корисний результат.

В економіці "потенціал" часто трактують як "можливість і готовність суб'єктів ринку спеціалізуватися на тих видах діяльності та виробництві, для яких у кожен момент часу є абсолютні або порівняльні переваги" [1, с. 50–51]. Трактують категорію "потенціал", що наведено Гаврилишиним Б. Д. – [2, с. 13], близьке до попереднього, згідно з яким "потенціал" – це наявні у суб'єкта економіки ресурси, їх оптимальна структура і менеджмент, що дозволяють раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети. В останньому визначенні автори [2, с. 13] концентрують увагу на ефективності використання наявних економічних ресурсів для досягнення поставленої мети.

У сучасній науковій літературі відсутнє загальноприйняте визначення категорії "людський потенціал". Наяв-

ні тлумачення надзвичайно різноманітні, але враховують, як правило, два аспекти: ресурсну складову людського потенціалу – сукупність певних ресурсів, які можна використовувати для досягнення певних цілей, і наявність певних обставин, можливостей, за відсутності яких віддача від наявних у суб'єкта ресурсів знижується. Для ретельного аналізу наявних визначень поняття "людський потенціал" слід розглянути деякі з них.

Так, колектив авторів на чолі з С. Мочерним [3, с. 216] розглядають людський потенціал у контексті надбання нації. Людський потенціал розуміють як рівень втілених у людині природних здібностей, талантів, рівня освіти, кваліфікації та їх здатності давати дохід. За висновками науковців, у сучасному світі саме високий рівень розвитку людського потенціалу, а не ресурси, технології та матеріальні цінності, є головною рушійною силою економічного зростання. Вплив людського потенціалу на процес економічного зростання здійснюється через використання людських ресурсів (кількості, кваліфікації, якості менеджменту, вартості робочої сили) та ресурсу знань (суми наукової, технічної та іншої інформації). Нейтралізувати ж вплив людського потенціалу на економічне зростання в країні, на думку автора, можуть несприятливі економічні та соціальні умови в країні, відсутність коштів для людського вдосконалення та реалізації на практиці людських ресурсів і ресурсів знань [3, с. 216].

Л. Алімова під людським потенціалом розуміє сукупність основних компетенцій, реалізація яких підвищує (або знижує) продуктивність суспільного виробництва. Складовими людського потенціалу, за визначенням автора, є потенціал здоров'я, освітній потенціал, культурний потенціал, інтелектуальний потенціал, трудовий потенціал і соціальний потенціал [4, с. 9].

Р. Доров людським потенціалом вважає системативну характеристику макроекономічного розвитку, що виражає рівень реалізації та гуманізації економічного життя суспільства, людський вимір соціально-економічних процесів. Розширення можливостей людей щодо забезпечення належного рівня життя для всіх, рівний доступ до результатів ринкового господарювання, що гарантує право на вільний розвиток особистості, забезпечення особистої та економічної безпеки громадян є умовами розвитку людського потенціалу [5, с. 6].

І. Щербина людський потенціал розглядає як сукупність показників, що відображають чисельність населення, його гендерну й вікову збалансованість, стан здоров'я і тривалість життя населення, рівень економічної активності, освіти, професіоналізму та кваліфікації, соціокультурні характеристики нації та інше. Автор пропонує ці характеристики об'єднувати в такі компоненти – складові людського потенціалу як соціально-демографічний і соціокультурний потенціал [6, с. 23].

О. Стефанишин людським потенціалом вважає сукупність здібностей (наявних чи природних), придбаних або втрачених внаслідок соціальної та духовної деградації, до інтелектуальної, творчої, розумової економічної,

культурної діяльності з метою індивідуального та суспільного розвитку. Автор виділяє кількісні та якісні ознаки людського потенціалу. Якісними він вважає здоров'я, інтелектуальну, екологічну, культурну, творчу, освітню, інформаційну складові, мобільність, політичну діяльність. Кількісними, на думку автора, є такі компоненти, як біологічний, демографічний, економічний потенціал, використання часу, громадський порядок і безпека [7, с. 90]. У монографії "Людський потенціал економіки України" автор робить висновок про те, що "пріоритетним компонентом економічного потенціалу суспільства є людський потенціал". Розмір людського потенціалу автором визначається як гранична кількість і якість праці, якими володіє суспільство на певному етапі співробітництва, довіри, розвитку науки і технології, інформації знань. Складовими людського потенціалу ринкового суспільства є людський потенціал аграрної економіки, людський потенціал індустріальної економіки, людський потенціал інформаційної економіки. Формами функціонування людського потенціалу є робоча сила, людський капітал економічного індивіда, людський інтелектуальний капітал. Враховуючи те, що в національній економіці України людський потенціал суспільства недовикористовується, вченим запропоновано умови, що, на його думку, можуть змінити ситуацію. Ними є забезпечення необхідних рівнів і темпів накопичення технологічного капіталу та нематеріальних форм багатства (наприклад, інформаційних благ) [8, с. 33].

С. Злупко необхідними умовами нарощування людського потенціалу вважає розвиток освіти, охорони здоров'я, підвищення рівня матеріального добробуту. В основі таких процесів, на думку автора, лежить економічне зростання, фактором якого, насамперед, є людська праця [9, с. 185].

Л. Семів людським потенціалом вважає здібності людини, що не залежать від рівня їх використання в матеріальному або нематеріальному виробництві. Людський потенціал не є людськими ресурсами, тому автор вважає помилковим ототожнення людських ресурсів з людським потенціалом, оскільки людський потенціал – це можливість, надані людськими ресурсами, які можуть бути використані або не використовуватися для досягнення певної мети [10, с. 31].

В. Порохня розглядає людський потенціал як можливий рівень досягнення економікою країни бажаних темпів економічного зростання з використанням наявного людського та інтелектуального капіталу. Мірою обсягу людського потенціалу є потенційна можливість економіки задовольняти бажані темпи економічного зростання, що задається вектором середньорічних темпів зростання сукупного випуску продукції галузей національної економіки. Обсяг людського потенціалу держави не є постійною величиною і залежить від обраної стратегії економічного зростання, як стверджує автор [11, с. 58–60].

С. Солодовніков у монографії "Людський потенціал Республіки Білорусь" дефініцію "людський капітал" ототожнює із "соціальним капіталом" і вважає, що найбільш повно його оцінити на рівні суспільства і окремого індивіда можна через, по-перше, розгляд децильних коефіцієнтів і кривої Лоренца, по-друге, через ступінь державного (насамперед, податкового) регулювання господарської діяльності і, по-третє, через виробничий ефект від даної форми капіталу [12, с. 133].

В. Никифоренко економічною сутністю суспільства і системотвірною основою розвитку економіки знань вважає людський ресурс, що капіталізується. Основою розвитку людських ресурсів є знання та їх інформаційне забезпечення. Саме знання значною мірою збільшують додану вартість створеного валового внутрішнього продукту й національного багатства в цілому [13, с. 64].

Як сукупність людського капіталу та соціально-економічних умов його формування, розвитку і використання розглядає людський потенціал Н. Синицька. Автор враховує не тільки економічний аспект вкладень у людину, а й характеристику соціального середовища, яке формує особистість, систему цінностей людини, структуру інтересів і якість життя населення, що характеризується рівнем охорони здоров'я, станом системи освіти, рівнем зайнятості, добробуту населення, станом економічної безпеки, дотриманням прав людини [14, с. 176].

Людський потенціал автор роботи [15, с. 3–10] розглядає як результат епохи становлення інформаційного та інтелектуального суспільства, заснованого на інформаційно-інтелектуальномістких технологіях, коли в якості основного ресурсу розвитку починає виступати людський капітал, а визначальним фактором виробництва стають знання. Поняття людського потенціалу ґрунтується на двох базових поняттях, а саме "людський капітал" і "якість життя". У процесі оцінювання людського потенціалу автор вважає важливими як економічні аспекти капіталовкладень в людину, так і характеристику соціального середовища, що формує особистість даної людини, систему її цінностей.

Л. Михайлова вказує на те, що потенціал людини значною мірою залежить від здоров'я, здатності робочої сили задовольняти необхідні потреби, рівня працездатності людини. Першим важливим фактором розвитку людського потенціалу, на думку автора, є зміцнення здоров'я та ведення здорового способу життя. Другим чинником розвитку потенціалу людини автор вважає рівень знань як окремої особистості, так і населення в цілому, що формує якість і величину людського потенціалу. Третім фактором розвитку людського потенціалу автор вважає добробут населення у вираженні через ВВП на особу [16, с. 40–41].

Колектив авторів на чолі з А. Генісаретським поняття "людський потенціал" розглядають через призму таких чотирьох складових, як: людські ресурси, людський капітал, життєвий потенціал і особистісний потенціал. Також людський потенціал, на думку авторів, ґрунтується на двох інших базових поняттях – людські ресурси як втілення людського капіталу і рівень життя як відображення його якості [17, с. 6].

О. Мазіна вважає, що рівень розвитку економіки країни залежить від ефективної діяльності підприємств та організацій, успішність яких пов'язана з рівнем людського капіталу як основного ресурсу. У свою чергу, збереження та зростання людського капіталу країни вирішується через створення сприятливих умов, у яких живе, розвивається навчається і працює її населення [18, с. 10].

Колектив авторів на чолі з І. Фроловим людський потенціал вважають однією з оцінних і прогнозних характеристик суспільства або країни, інструментом вимірювання її соціально-економічного становища. Також важливим висновком авторів є те, що наявність певного рівня людського потенціалу в країні не гарантує повної його реалізації. Не тільки для формування, на думку авторів, а й для реалізації потенціалу потрібні умови, які можуть бути як сприятливими, так і несприятливими. Серед низки умов, перш за все, виділяються фінансові ресурси, що дозволяють людині ефективно діяти в суспільстві. Якщо фінансових ресурсів не вистачає, людський потенціал не видозмінюється, не зменшується, але повною мірою реалізуватися не може, що відразу позначається на рівні розвитку країни в цілому [19, с. 70].

І. Соболева людським потенціалом вважає накопичений населенням запас фізичного і морального здоров'я, загальнокультурної та професійної компетенції, творчої,

підприємницької та громадянської активності, що реалізується в різних сферах діяльності, а також у рівні та структурі потреб. Сфера реалізації людського потенціалу включає крім різних видів діяльності, пов'язаних із працею і міжособистісними відносинами, також сферу споживання. Але, як стверджує автор, в економічній науці людський потенціал підлягає аналізу не в усьому різноманітті його характеристик, а лише тією мірою, якою його розвиток і реалізація визначають соціальну та економічну ефективність виробничих процесів у країні [1, с. 12–13].

Таким чином, узагальнивши, можна стверджувати, що людський потенціал – це ресурс, що складається з ряду важливих для людства складових, у першу чергу, таких, як здоров'я, вміння і здатність засвоювати і створювати нові знання та технології, наявність свободи економічного вибору, що за певних можливостей й обставин може перетворюватися в творчу роботу, спрямовану на розвиток суспільства і отримання корисного соціально-економічного результату.

Із цим висновком узгоджується розуміння сутності процесу розвитку людського потенціалу фахівцями ООН як процесу забезпечення людей більш широким вибором шляхів поліпшення свого існування. Принципово такий вибір може бути нескінченним і змінюватися з часом. Головними аспектами розвитку людського потенціалу вважаються можливість прожити довге і здорове життя, отримати важливі для свого існування знання і мати доступ до ресурсів, які необхідні для забезпечення належного рівня життя. У випадку відсутності цих трьох складових людина не буде мати доступу до інших можливостей.

Сьогодні, на жаль, доводиться констатувати, що в міжнародних рейтингах, які відображають стан розвитку людського потенціалу, експерти розміщують Україну серед країн із середнім рівнем розвитку, в основному в другій половині загальних рейтингових списків.

Наприклад, у рейтингу країн світу за якістю життя *The World's Best Countries*, який включає ряд показників, що відображають у тому числі рівень розвитку людського потенціалу (освіти, охорону здоров'я, рівень доходу), за версією газети *The Newsweek*, Україна посіла у 2011 році 49-те місце серед 100 країн світу. Трійкою лідерів у рейтингу є Фінляндія, Швейцарія і Швеція. Замикають рейтинг Камерун, Нігерія і Буркіна-Фасо. Місце країни в рейтингу визначається на основі аналізу стану освіти в країні (2 показники), охорони здоров'я (1 показник), семи показників, що характеризують "якість життя", економічної ситуації в країні (7 показників) та політичної ситуації (3 показники). Функціонує даний рейтинг у вигляді інформаційного он-лайн-графіка, де країни розміщені в 12 групах (усі країни, G7, G20, Латинська Америка та Карибський регіон, країни Євросоюзу, Європа і Центральна Азія, Східна Азія і Океанія, ASEAN, Південна Азія, Близький Схід і Північна Африка, країни Центральної Африки, BRICS). Залежно від рівня ВВП на особу країни також поділені на три групи: з ВВП на особу в \$3 946, ВВП на особу від \$3 946 до \$12 195, ВВП на особу більше \$12 196. Країни групуються також за кількістю населення. За цим показником існує три групи країн: з населенням менше 20 млн осіб, з населенням від 20 до 50 млн осіб, з населенням більше 50 млн осіб.

Індекс якості життя *The Quality of Life Index* є комбінованим показником, який вимірює досягнення країн світу та окремих регіонів з точки зору їх здатності забезпечити своїм жителям благополучне життя. Його розраховують за методикою британського дослідницького центру *The Economist Intelligence Unit* (аналітичний підрозділ британського журналу *The Economist*), заснованою на комбінації статистичних даних і результатів опитувань громадської думки. Дослідження було розпочато в 2005 році і охопило

111 країн, для яких на той момент були достовірні статистичні дані. Індекс якості життя вимірює результати суб'єктивної задоволеності життям громадян різних країн світу у співвідношенні їх з об'єктивними показниками соціально-економічного благополуччя жителів країн, що взяли участь у дослідженні. Індекс складається на основі статистичного аналізу дев'яти ключових показників, що відображають різні аспекти якості життя населення (охорону здоров'я, інститут сім'ї, активність громадян, рівень політичної стабільності і безпеки, клімат і географічне положення країни, стан ринку праці, політичну свободу в країні, гендерну рівність). За кожною групою показників експертами виставляється оцінка в балах – від 1 до 10 (з використанням тисячних часток). Чим більше балів, тим вище оцінюється країна за кожним із критеріїв. За результатами глобального дослідження 2005 року і супровідного рейтингу країн світу за показником *The Quality of Life Index* за версією *The Economist Intelligence Unit* Україна посіла 98-ме місце серед 111 країн. Лідерами рейтингу є Ірландія, Швейцарія, Норвегія. Замикають рейтинг Танзанія, Гаїті та Зімбабве.

У світовому рейтингу за індексом якості життя *The Quality of Life Index* за версією журналу *The International Living* 2011 року Україна посіла 73-тє місце серед 192 країн світу. Якість життя розглядається в кожній країні за 9-ма категоріями і оцінюється за шкалою від 0 до 100 (де 0 – результат найгірший, 100 – найкращий). У підсумковому рейтингу визначається питома вага кожного індексу. Вагу кожної категорії експерти визначають так: прожитковий мінімум (1 показник) – 20 %; культура і дозвілля (5 показників) – 10 %; економіка (6 показників) – 15 %; навколишнє середовище (4 показники) – 5 %; цивільна і політична свобода (1 опитування) – 10 %, здоров'я (7 показників) – 10 %; інфраструктура (2 показники) – 10 %, умови життя (3 показники) – 10 %; клімат (3 показники) – 10 %. Лідерами рейтингу є США, Нова Зеландія, Мальта. Замикають рейтинг Ємен, Чад і Сомалі.

Всесвітній індекс щастя – *The Happy Planet Index*, запропонований організацією *New Economics Foundation* (NEF) у 2006 році, відображає якість життя людей з урахуванням стану навколишнього середовища. За всесвітнім індексом щастя Україна перебувала у 2011 році на 100-му місці серед 151 країни. Слід зауважити, що даний рейтинг і індекс, за якими встановлюється місце країни в ньому, визначається такими показниками, як стан навколишнього середовища (викиди CO₂, ВВП на особу, ступінь індустріалізації та урбанізації, щільність населення, географічне положення країни), суб'єктивним опитуванням населення щодо оцінювання ними свого добробуту за шкалою від 0 до 10, де 0 – найгірший результат, 10 – найкращий (опитування інституту Gallup) і тривалості життя (дані ПРООН).

За індексом глобальної конкурентоспроможності за версією *The World Economic Forum* у 2011 році Україна перебувала на 82-му місці серед 144 країн світу, а серед 144 країн у 2012 році зайняла 73-тє місце. Індекс глобальної конкурентоспроможності (*The Global Competitiveness Index*) – глобальне дослідження і супровідний рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності – розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (*World Economic Forum*), заснованою на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній – щорічного дослідження, яке проводиться Всесвітнім економічним форумом спільно з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і організацій у країнах, аналізованих у звіті. Дослідження проводиться з 2004 року і на даний момент становить найбільш повний комплекс показників конкурентоспроможності для різних

країн світу. Індекс глобальної конкурентоспроможності складається зі 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування керівників компаній (щоб охопити найбільшу кількість факторів, що впливають на бізнес-клімат у досліджуваних країнах), а на одну третину – із загальнодоступних джерел (статистичних даних та результатів досліджень, що регулярно проводяться міжнародними організаціями). Усі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність. Але серед змінних, що визначають глобальну конкурентоспроможність країни, є ряд показників, які відображають і рівень розвитку людського потенціалу в країні.

Щорічне Всесвітнє дослідження якості життя за версією Інституту *Gallup* проводиться у вигляді обстеження добробуту на основі опитувань населення щодо того, як люди оцінюють життя на даний момент і їх очікувань у наступні п'ять років. Інститут *Gallup* класифікує благополуччя респондентів як таке, що "процвітає", "бореться" або "страждає", відповідно до того, як вони оцінюють своє сьогодення і майбутній стан за шкалою від 0 до 10 (на основі шкали *Cantril Self – Anchoring Striving Scale*). У разі відповіді "процвітання" респонденти позитивно оцінюють свою життєву ситуацію (7+) і мають позитивний погляд на найближчі п'ять років (8+). Вони повідомляють, що мають набагато менше проблем зі здоров'ям, невелику кількість днів на рік, коли хворіють, менше турбуються, перебувають у стані стресу, суму, гніву і переважно щасливі, радісні. У разі відповіді "боротьба" благополуччя респондентів є помірним або непослідовним. Ці особи мають помірковані погляди на їх нинішню життєву ситуацію та негативне уявлення про своє майбутнє. Вони частіше повідомляють про щоденний стрес, неспокій щодо свого фінансового стану, ніж респонденти, які "процвітають". У разі відповіді "страждання" респонденти мають низькі рейтинги своєї поточної життєвої ситуації і негативні погляди на найближчі п'ять років (4 і нижче). Вони частіше повідомляють про брак їжі та місця проживання. Вони мають менший доступ до медичного страхування та допомоги і більш ніж у два рази довше хворіють порівняно з часткою респондентів, що "процвітає". Результати отримуються шляхом телефонного інтерв'ювання з надійністю 95 % і статистичною похибкою від 1,7 до 5,7 %. Україна згідно з опитуваннями має 16 % населення, яке повідомило про "процвітання", 63 % – про "боротьбу", і 21 % – про "страждання" у 2011 році.

Одним з індексів, що також певною мірою характеризує рівень розвитку людського потенціалу, є *The Full Revolving Index* за версією *The Wall Street Journal*. В основу індексу лягли наступні критерії: політична ситуація, соціальне середовище, розрив у доходах, структура населення, рівень безробіття, ВВП на особу. Перший із них визначається за Індексом сприйняття корупції, другий – за Індексом розвитку людського потенціалу, підготовленого Програмою розвитку ООН, і коефіцієнтом Джині, що відображає ступінь розшарування населення за рівнем доходів. Розробники індексу великого значення надають саме коефіцієнту Джині, відзначаючи, що визначальним є показник добробуту населення, тобто те, що найбільше впливає на бунтівні настрої в країні. Україна в рейтингу 2012 року із 85 країн знаходиться на 22-му місці.

Індекс задоволеності життям (*Satisfaction With Life Index*) – комбінований показник, який вимірює рівень суб'єктивного благополуччя людей у країнах світу. Розроблений у 2006 році Едріаном Уайтом (*Adrian G. White*), соціальним психологом з Університету Лечестера у Вели-

кобританії. На сучасному етапі вважається, що поняття щастя або задоволеності життям – один з найважливіших напрямів досліджень у галузі соціології, психології, економіки та державного управління. Показники задоволеності життям стали особливістю нинішнього політичного дискурсу і часто розглядаються як альтернатива показникам економічного зростання, оскільки в цілому мають більше спільного з життям реальних людей, ніж деякі абстрактні економічні теорії. Індекс задоволеності життям позиціонується як глобальна проекція суб'єктивного благополуччя людей на планеті і ґрунтується на статистичному аналізі даних з метою дослідження різних опитувань, індексів та інших показників за рівнем благополуччя громадян відповідних країн. У ході дослідження проаналізовано дані, опубліковані спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Всесвітньої торгової організації, *Gallup*, *Economist Intelligence Unit*, *New Economics Foundation*, інших міжнародних організацій та національних інститутів – усього понад 100 різних досліджень у всьому світі. Отримані дані також проаналізовані щодо здоров'я, економічного добробуту і доступу до освіти. У 2006 році серед 178-ми країн світу Україна в рейтингу зайняла 174-те місце.

Слід зауважити, що існує ряд інших світових рейтингів, які в розрахунках своїх індексів враховують показники стану розвитку людського потенціалу, такі, як, наприклад, обстеження якості життя від Єврофонду EQLS серед країн-членів Євросоюзу, рейтинг якості життя ОЕСР "*Better Life Initiative*" та інші. На жаль, в них Україна участі не бере, на відміну від Російської Федерації та Білорусі, які хоч і не є членами Організації економічного співробітництва та розвитку, але щорічно беруть участь у дослідженнях.

Зазначені рейтинги і показники, як показав аналіз, мають ряд недоліків щодо можливостей їх застосування в якості основи для формування управлінських рішень щодо розвитку людського потенціалу. Насамперед, відсутня систематичність спостережень, рейтинги є або достатньо новими, або формуються раз на кілька років. Наступними негативними моментами є ті, що ряд даних, які в них використовуються, є досить умовними, отриманими або шляхом опитування громадян, або шляхом експертних оцінок, що певною мірою може спотворювати результати. Крім того, різними є державний і адміністративний устрій у країнах, рівень централізації управлінських функцій та інші проблеми, що також, на думку автора, може впливати на кінцевий результат.

Щодо державного регулювання в Україні, заслуговує на увагу методика розрахунку Регіонального індексу людського розвитку, розроблена у 2000 році спеціалістами Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України за участю фахівців Державної служби статистики України. У розрахунок Індексу включено 33 показники, об'єднаних у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку. Ними є показники, що характеризують відтворення населення (5 показників), соціальний стан (6 показників), комфортність життя (6 показників), добробут (5 показників), гідну працю (6 показників) і науку (5 показників). Характеристики, що обрані фахівцями для розрахунку Індексу, підпадають під ряд критеріїв, а саме: придатність для щорічних розрахунків, забезпеченість інформацією Державної служби статистики України, надійність оцінок на регіональному рівні, відповідність специфіці проблем людського розвитку в Україні (диференціація окремих показників за віком, статтю та типом місцевості), однозначність трактування за впливом на розвиток суспільства, відсутність високої кореляції між окремими показниками, достатність статичної та динамічної варіації. Автор вважає важливим

те, що в індексі враховані адміністративний поділ України, наявність регулярних спостережень і, власне, те, що можна побачити розшарування регіонів за рівнем розвитку людського потенціалу, а отже, врахувати цей факт у реалізації регуляторної політики держави.

У процесі формування цілей державного регулювання в Україні може також використовуватися Індекс розвитку людського потенціалу (далі – ІРЛП), розроблений експертами ООН у 90-ті роки минулого століття. Цей індекс слугує для порівняльної оцінки бідності, грамотності, середньої тривалості життя та інших показників. Він сприятливий міжнародною спільнотою і вважається таким, що найбільш адекватно відображає рівень розвитку людського потенціалу країн, які досить сильно відрізняються, насамперед, за рівнем економічного розвитку.

Індекс ґрунтується на узагальненні таких трьох основних кількісно вимірюваних параметрів розвитку людської особистості, як:

довголіття / тривале і здорове життя (вимірюється показниками очікуваної тривалості життя при народженні для обох статей);

отримання знань / освіта (вимірюється показниками рівня грамотності дорослого населення і сукупним валовим коефіцієнтом осіб, що вступили на навчання в початкові, загальні середні та вищі навчальні заклади, або доступності освіти);

підтримання належного рівня добробуту (вимірюється показником валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності на особу).

Переваги ІРЛП очевидні: відносна простота розрахунку, зручність у використанні, доступність даних для розрахунків, можливість зіставлення з максимально можливою кількістю країн (у Звітах ООН 2004 – 2012 років порівнюється 187 країн світу).

У таблиці відображена динаміка основних складових ІРЛП для України протягом 1990 – 2012 років.

Таблиця 1

**Розвиток людського потенціалу України
в 1990 – 2012 роках***

Рік	Місце України в рейтингу за ІРЛП (порівняно з попереднім роком)	Очікувана тривалість життя, років	Доступність освіти (охоплення населення початковою, загальною і вищою освітою), %	ВВП на особу за паритетом купівельної спроможності (ПКС), тис. дол. США
1990/91	45	70,5	71,0	5,18
1992	54 (-9)	69,4	70,0	5,01
1993	80 (-26)	69,3	76,0	3,25
1994	95 (-5)	68,4	76,0	2,72
1995/96	102 (-7)	68,5	76,0	2,36
1997	91 (+11)	68,8	77,0	2,19
1998	78 (+13)	69,1	78,0	3,19
1999	74 (+4)	68,1	77,0	3,46
2000	80 (-6)	68,1	77,0	3,82
2001	75 (+5)	69,2	81,0	4,35
2002	70 (+5)	69,5	84,0	4,87
2003	78 (-8)	66,1	86,0	5,49
2004	77 (+1)	66,1	85,0	6,39
2005/06	76 (+1)	67,7	86,5	6,85
2007/08	85 (-9)	68,2	90,0	6,91
2009/10	69 (+16)	68,6	89,0	6,54
2011	76 (-7)	68,5	89,0	6,18
2012	78	68,8	89,1	6,43

*Складено автором.

Починаючи з 1990 року спостерігалася тенденція до поступового зниження ІРЛП України. За останній час, а саме у 2005 – 2012 роках, Україна в середньому перебувала на 77-му місці зі 187 країн, тоді як у 1990 році вона займала 45-те місце зі 177 країн. Це відбулося, в першу чергу, за рахунок відносного погіршення порівняно з іншими країнами показника тривалості здорового життя і низьких темпів зростання ВВП на особу за ПКС.

Необхідно зауважити, що в науковій літературі щодо індексу розвитку людського потенціалу часто висловлюються критичні зауваження, що стосуються як у цілому принципів його побудови, так і параметрів, що входять до його складу. Головним недоліком індексу є те, що він охоп-

лює тільки частину можливих характеристик рівня людського розвитку і не відображає інших актуальних проблем у країні, зокрема пов'язаних зі станом здоров'я населення, інформативністю показника ВВП на особу за ПКС для суспільства з високим рівнем монополізації і т. д. Показники освітньої діяльності, що відображаються в індексі, а саме рівень грамотності дорослого населення і доступність освіти (частина осіб, що вступили в початкові, загальні середні та вищі навчальні заклади), також є досить умовними. Наприклад, в Україні майже 100 % населення освічене і за цим показником ситуація виглядає благополучно, але не враховується якість знань, яка, зокрема, могла б оцінюватися за кількістю випускників, які після

закінчення навчальних закладів не можуть знайти роботу, найчастіше з огляду на свою профнепридатність тощо.

Таким чином, незважаючи на окремі недоліки, індекс розвитку людського потенціалу, розроблений ООН, а також методика розрахунку Регіонального індексу людського розвитку, розроблена в НАН України, можуть вважатися досить інформативними показниками стану соціального розвитку України щодо інших країн світової спільноти, а також для оцінок в регіональному аспекті. Науковою проблемою є вивчення можливих механізмів державного регулювання тих сфер суспільного розвитку, які в майбутньому могли б істотно підвищити інтегральну величину індексу людського потенціалу нашої країни, що і є предметом наступних досліджень.

Література: 1. Козенков Д. Є. Інноваційний розвиток та людський потенціал: оцінка та стимулювання: [монографія] / Д. Є. Козенков, В. Вашкелевич, К. М. Солошенко. – Дніпропетровськ: Системні технології, 2004. – 156 с. 2. Економічна енциклопедія: у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – Т. 2: К (концентрація капіталу) – П (портфельний аналіз) / відп. ред. С. В. Мочерний. – [Б. м.]: [б. в.], 2001. – 848 с. 3. Економічна енциклопедія: у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. – К.: Видавничий центр "Академія", 2002. – Т. 3: П (порушництво) – Я (японський центр продуктивності) / відп. ред. С. В. Мочерний. – [Б. м.]: [б. в.], 2002. – 951 с. 4. Алімова Л. М. Активизация человеческого потенциала как фактора экономического развития: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Л. М. Алімова. – Саратов, 2010. – 18 с. 5. Доров Р. А. Управление развитием человеческого потенциала: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 "Экономическая теория" / Р. А. Доров. – М., 2007. – 24 с. 6. Щербина І. Ф. Забезпечення людського розвитку через механізми бюджетного регулювання: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.07 / І. Ф. Щербина. – К., 2009. – 248 с. 7. Гринів Л. С. Економіка України: національна стратегія розвитку: [монографія] / Л. С. Гринів [та ін.]. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 444 с. 8. Стефанишин О. Людський потенціал економіки України / О. Стефанишин. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 316 с. 9. Злупко С. М. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: навч. посіб. / С. М. Злупко, Й. І. Радецький; ред. М. М. Мартиняк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 192 с. 10. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір: монографія / Л. К. Семів. – Львів: ІРД НАНУ, 2004. – 392 с. 11. Порохня В. М. Моделювання людського потенціалу держави: монографія / В. М. Порохня, В. В. Бирський. – Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2008. – 192 с. 12. Человеческий потенциал Республики Беларусь: монография / С. Ю. Солодовников [и др.]; под науч. ред. акад. НАН Беларуси, д-ра экон. наук, проф. П. Г. Никитенко. – Мн.: Беларуская навука, 2009. – 716 с. 13. Никифорова В. Г. Сучасні підходи до оновлення поняття щодо розвитку людських ресурсів / В. Г. Никифорова // Економіка розвитку. – № 2 (66). – С. 60–65. 14. Синицкая Н. Я. Развитие человеческого потенциала как стратегическая цель региональной социальной политики: монография / Н. Я. Синицкая. – Северодвинск: Поморский государственный университет, 2004. – 296 с. 15. Абдусаламова М. М. К вопросу о развитии человеческого потенциала как стратегической цели повышения социальной активности в регионе / М. М. Абдусаламова // Актуальные проблемы экономического развития: сб. докл. Междунар. науч.-практ. конф., Белгород, апрель 2012 г.; Белгор. гос. технол. ун-т. – Белгород: Изд-во БГТУ, 2012. – Ч. 2. – С. 3–10. 16. Михайлова Л. І. Людський капітал: формування та розвиток в сільських регіонах: монографія / Л. І. Михайлова. – К.: Центр учбової літератури,

2008. – 338 с. 17. Генисаретский О. И. Концепция человеческого потенциала / О. И. Генисаретский, Н. А. Носов, Б. Г. Юдин // Человек. – 1996. – № 4. – С. 5–12. 18. Мазіна О. І. Людський капітал: проблеми оцінювання і збереження / О. І. Мазіна // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 8 (146). – С. 95–104. 19. Авдеева Н. Н. Человеческий потенциал: опыт комплексного подхода / Н. Н. Авдеева. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 175 с.

References: 1. Kozenkov D. Ye. Innovatsiyni rozvytok ta liudskiy potentsial: otsinka ta stymulivannia: monohrafiia [Innovative Development and Human Potential: Evaluation and Promotion: monograph] / D. Ye. Kozenkov, V. Vaskelievych, K. M. Soloshenko. – Dnipropetrovsk: Systemni tekhnologii, 2004. – 156 p. 2. Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t. / hol. red. B. D. Havrylyshyn. – K.: Vydavnychi tsestr "Akademiia", 2000. – T. 2: K (kонтсентратсиа капіталу) – P (portfelnyi analiz) / vidp. red. S. V. Mochernyi. – [S. I.]: [s. n.], 2001. – 848 p. 3. Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t. / hol. red. B. D. Havrylyshyn. – K.: Vydavnychi tsestr "Akademiia", 2002. – T. 3: P (poruchnytstvo) – Ya (yaponskyi tsentr produktyvnosti) / vidp. red. S. V. Mochernyi. – [S. I.]: [s. n.], 2002. – 951 p. 4. Alimova L. M. Aktivizatsiya chelovecheskogo potentsiala kak faktora ekonomicheskogo razvitiya: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.01 "Ekonomicheskaya teoriya" / L. M. Alimova. – Saratov, 2010. – 18 p. 5. Dorov R. A. Upravlenie razvitiem chelovecheskogo potentsiala: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.01 "Ekonomicheskaya teoriya (Obshchaya ekonomicheskaya teoriya)" / R. A. Dorov. – M., 2007. – 24 p. 6. Shcherbina I. F. Zabezpechennia liudskoho rozvytku cherez mekhanizmy biudzhethetnoho rehulivannia: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.07 / I. F. Shcherbina. – K., 2009. – 248 p. 7. Hryniv L. S. Ekonomika Ukrainy: natsionalna stratehiia rozvytku: monohrafiia [Economy of Ukraine: National Development Strategy: monograph] / L. S. Hryniv [et al.]. – L.: Vyd. tsestr LNU im. I. Franka, 2009. – 444 p. 8. Stefanyshyn O. Liudskiy potentsial ekonomiky Ukrainy: monohrafiia [Human Potential of the Economy of Ukraine: monograph] / O. Stefanyshyn. – Lviv: Vydavnychi tsestr LNU im. Ivana Franka, 2006. – 316 p. 9. Zlupko S. M. Liudskiy potentsial, zainiatist i sotsialnyi zakhyst naselennia v Ukraini: navch. posib. [Human Development, Employment and Social Protection in Ukraine: textbook] / S. M. Zlupko, Y. I. Radetskyi; red. M. M. Martyniak. – Lviv: Vydavnychi tsestr LNU im. I. Franka, 2001. – 192 p. 10. Semiv L. K. Rehionalna polityka: liudskiy vymir: monohrafiia [Regional Policy: the Human Dimension: monograph] / L. K. Semiv. – Lviv: IRD NANU, 2004. – 392 p. 11. Porokhnia V. M. Modelivannia liudskoho potentsialu derzhavy: monohrafiia [Modeling State Human Potential: monograph] / V. M. Porokhnia, V. V. Byrskiy. – Zaporizhzhia: Kласичnyi pryvatnyi un-t, 2008. – 192 p. 12. Chelovecheskiy potentsial Respubliki Belarus: monografiya [Human Potential of the Republic of Belarus: monograph] / S. Yu. Solodovnikov [et al.]; pod nauch. red akad. NAN Belarus, d-ra ekon. nauk, prof. P. G. Nikitenko. – Mn.: Belaruskaya navuka, 2009. – 716 p. 13. Nykyforenko V. H. Suchasni pidkhody do onovlennia poniat shchodo rozvytku liudskyykh resursiv [Current Approaches to Updating the Concepts of Human Resource Development] / V. H. Nykyforenko // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 2 (66). – P. 60–65. 14. Sinitskaya N. Ya. Razvitie chelovecheskogo potentsiala kak strategicheskaya tsel regionalnoy sotsialnoy politiki: monografiya [Human Development as a Strategic Objective of Regional Social Policy: monograph] / N. Ya. Sinitskaya. – Severodvinsk: Pomorskiy gosudarstvennyy universitet, 2004. – 296 p. 15. Abdusalomova M. M. K voprosu o razvitiі chelovecheskogo potentsiala kak strategicheskoy tseli povysheniya sotsialnoy aktivnosti v regione [On the Issue of Human Development as a Strategic Goal of Increasing Social Activity in the Region] / M. M. Abdusalomova // Aktualnye problemy ekonomicheskogo razvitiya: sb. dokl. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Belgorod, aprel 2012 g.; Belgor. gos. tekhnol. ut-t. – Belgorod: Izd-vo BGTU, 2012. – Ch. 2. – P. 3–10. 16. Mykhailova L. I. Liudskiy kapital: formuvannia

ta rozvytok v silskykh rehionakh : monohrafiia [Human Capital: the Formation and Development in Rural Areas : monograph] / L. I. Mykhailova. – K. : Tsentri uchbovoi literatury, 2008. – 338 p.
17. Genisaretskiy O. I. Kontsepsiya chelovecheskogo potentsiala [The Concept of Human Development] / O. I. Genisaretskiy, N. A. Nosov, B. G. Yudin // Chelovek. – 1996. – No. 4. – P. 5–12.
18. Mazina O. I. Liudskiy kapital: problemy otsiniuvannia i zberezhenia [Human capital: Problems of // Assessment and Conservation]. O. I. Mazina // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 8 (146). – P. 95–104.
19. Avdeeva N. N. Chelovecheskiy potentsial: opyt kompleksnogo podkhoda [Human potential: the Experience of an Integrated Approach] / N. N. Avdeeva. – M. : Editorial URSS, 1999. – 175 p.

Інформація про автора

Козарезенко Людмила Володимирівна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства та економічної теорії Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди" (08400, Україна, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, e-mail: ljudmila.kozarezenko@gmail.com).

Інформація об авторе

Козарезенко Людмила Владимировна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства і економічної теорії Государственного высшего учебного заведения "Переяслав-Хмельницький ГПУ імені Григорія Сковороди" (08400, Україна, г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 30, e-mail: ljudmila.kozarezenko@gmail.com).

Information about the author

L. Kozarezenko – PhD in Economics, Associate Professor of Business Economics and Economic Theory Department of State Higher Educational Establishment "Pereiaslav-Khmelnytskyi SPU named after Hryhorii Skovoroda" (30 Sukhomlynskyi St, 08400, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine, e-mail: ljudmila.kozarezenko@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Назарова Г. В.

Стаття надійшла до ред.
19.02.2014 р.

THE INFLUENCE OF THE MODERN INFORMATIONAL REVOLUTION ON THE DEVELOPMENT OF VALUE AND RATIONAL MEGATRENDS IN THE POST-SOCIALISTIC ECONOMY

UDC 330.341.13

A. Artemenko

The results of investigation are described as to the influence of the informational revolution on the formation of post-industrial megatrends in the post-socialistic economy and conclusions are drawn about the transformation of the industrial economy in post-socialistic countries into the science-intensive post-industrial economy. Especial attention is paid to the justification of the following megatrends: "Spiritual and Creative Activity" (as a most important prerequisite and a consequence of the informational revolution), "Innovation and Information Development" (as the main direction of the economy) and "Socialization of Economic Relations" (as a way to the formation of value characteristics of the post-industrial development stage). The influence of the informational revolution on the formation of the megatrends in the post-socialistic economy is proved to depend on the chosen model of transformational changes, the involvement of the country's economy into the global one, the level of scientific and technological development of the economy during the pretransformational period and the rate of socialization of economic relations.

Keywords: informational revolution, megatrend, value and rational, knowledge economy.